

УДК 738.1 “18-19”

Сердюк Олександр Семенович

провідний фахівець
навчальної лабораторії митної ідентифікації
культурних цінностей
при кафедрі гуманітарної, психологічної підготовки
та ідентифікації культурних цінностей,
Університет митної справи та фінансів
(Дніпро, Україна)
a.s.serdyuk.1953@gmail.com

Кондрашов Андрій Олександрович

незалежний дослідник
(Дніпро, Україна)
kygoron@gmail.com

Висока Анастасія Анатоліївна

студентка,
Університет митної справи та фінансів
(Дніпро, Україна)
aska.vysoka@gmail.com

Oleksandr S. Serdiuk

leading specialist,
Learning Laboratory of Customs
Identification of Cultural Properties,
Department of Humanitarian and Psychological Training
and Identification of Cultural Properties,
The University of Customs and Finances
(Dnipro, Ukraine)

Andriy O. Kondrashov

independent researcher
(Dnipro, Ukraine)

Anastasiya A. Vysoka

student,
The University of Customs and Finances
(Dnipro, Ukraine)

ДО ПИТАНЬ РЕСТАВРАЦІЇ ІЗОГРАФІЧНОЇ ПЛАСТИКИ “СЮРТУ ДЕ ТАБЛЬ” ІЗ КОЛЕКЦІЙ ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО

ON RESTORATION OF THE ISOGRAPHIC PLASTIC “SURTOUT DE TABLE” FROM DMYTRO YAVORNYTSKYI’S COLLECTIONS

Анотація

У Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького зберігаються виготовлені для сервірування святкового стола фігурки із хлібного м’якуша з колекції Д. І. Яворницького, які раніше належали родині І. Є. Рєпіна та досі не були належно досліджені. Ці предмети потрапили до музею із Санкт-Петербурга або Пенатів приблизно в 1904–1908 рр. Згідно із традиціями, що існували не лише в родині І. Є. Рєпіна та Д. І. Яворницького, а й у всьому Таврійському краї, таку ізографічну пластику як банкетну атрибутику виставляли на святкові столи з нагоди весіль, днів народжень, ювілеїв тощо.

Ключові слова: кольорова пластика “тоф-фур’єр”, “сюрту де табль”, І. Є. Рєпін, Д. І. Яворницький, М. Струнников, Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького.

Summary

Figurines made of bread crumbs from D. I. Yavornytskyi’s collection are stored in the D. I. Yavornytskyi Dnipropetrovsk National Historical museum. The figurines were made for serving festive meals. Previously, they belonged to I. Ye. Repin’s family, and still were not appropriately studied. These objects came to the museum from Sankt-Petersburg or Penaty in around 1904–1908. According to the traditions which existed in I. Ye. Repin and D. I. Yavornytskyi’s families as well as the whole Taurida region, such isographic plastics as banquet stuff was used to serve holiday tables on weddings, birthdays, jubilees etc.

Key words: colored plastics “hoffurier”, “surtout de table”, I. Ye. Repin, D. I. Yavornytskyi, M. Strunnikov, D. I. Yavornytskyi Dnipropetrovsk National Historical museum.

У Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького (далі – ДНІМ) зберігаються виготовлені для сервірування святкового стола фігурки із хлібного м'якуша з колекції Д. І. Яворницького, які раніше належали родині І. Є. Рєпіна та досі не були належно досліджені.

Невеликими фігурками, виготовленими з порцеляни, воску, фарбованого льоду, цукру, пап'є-маше чи хлібного м'якуша, у XVIII–XIX ст. прикрашали т. зв. “сюрту де табль” (surtout de table – розташовані в центрі столу срібні талі на ніжках), у яких подавали фрукти та закуски. Традиційно це були фігурки “гоф-фур'єрів” (з нім. hofurier – розпорядник банкету) або будь-які інші тематичні композиції.

Метою авторів цієї публікації було вивчення прикладів візуального оформлення банкетного столу в родині Д. І. Яворницького, І. Є. Рєпіна (а також їхнього учня, друга та побратима М. І. Струннікова) й постановка питання про реставрацію фігурок із хлібного м'якуша з колекції ДНІМ.

Д. І. Яворницького та І. Є. Рєпіна поєднувала багаторічна дружба та співпраця в галузі історії, етнографії, “архівізмів”, археології, вивчення легенд (зокрема про гетьманів, сотників та маловідомих героїв запорозьких козацьких паланок) і театрального та пісенного мистецтва Малоросії, України, Таврійського краю. Творчість художника І. Є. Рєпіна збагачувала історика, археолога, етнографа Д. І. Яворницького образотворчим надбанням козацької давнини. Друзі родин Рєпіних та Яворницьких ще зі студентських вечорів у Санкт-Петербурзі, Москві, Харкові, Катеринославі, Пенатах звикли до того, що всі святкові застілля оформлювалися маленькими скульптурами розпорядників столу “гоф-фур'є”, які мали портретну схожість із господарями будинків, де відбувалися ці урочистості.

До 1976 р. означені фігурки із хлібного м'якуша (які, до речі, ніхто з дослідників досі не вивчав) були експонатами Дніпропетровського історичного музею (далі – ДІМ). Так, у путівнику “Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького”, виданому 1971 р., вказано, що в залі № 4 експонувалися “...фігурки персонажів гоголівських творів, зроблені з хліба народними умільцями”¹. Науковці музею також пов'язували означені фігурки (їх ще називали “ряженими характерниками”, прототипами яких стали перевдягнені козаками гості І. Є. Рєпіна та Д. І. Яворницького) з журналом “Современник” (1859), який також експонувався в залі № 4 й у якому була надрукована повість катеринославського письменника В. М. Слагіна “Губернський карнавал”.

З розповідей співробітників фондів ДІМ О. М. Огризкіної, Г. Ф. Йосикова та В. Ф. Піменова стало відомо, що у скляній вітрині, крім фігурок, експонувалася виліплена із тонованого хлібного м'якуша або тіста атрибут із театральної ідальні І. Є. Рєпіна у Пенатах – гонг на дерев'яній підставці, до якої кріпилися виліплені з тонованого хлібного м'якуша та розфарбовані мініатюрні тростина, парасолька, пляшечка шампанського, кілька клейнодів, булава-чорнильниця, баночка з ваксою та палиця для гонгу, яких нині вже немає (і невідомо, де вони поділися). О. М. Огризкіна вважала, що ці предмети в 1919-му – 1920-х рр. реставрував учень І. Є. Рєпіна, М. І. Струнніков. О. М. Огризкіна, Г. Ф. Йосиков, О. М. Мірошник та заступник директора з наукової роботи Г. І. Шевченко також стверджували, що за цими фігурками у скляному футлярі наглядав молодший науковий співробітник ДІМ В. Ф. Піменов, який у ліву руку фігурки, що підставила спину писареві (її музейники умовно називали “Стасов” через портретну схожість із відомим музичним і художнім критиком, наставником та куратором творчості І. Є. Рєпіна В. В. Стасова) по черзі додавав мініатюрні предмети, що стояли на підставці під гонгом.

Означені фігурки із хлібного м'якуша могли зображувати як гостей І. Є. Рєпіна, так і персонажів губернського карнавалу або творів М. В. Гоголя. Можливо, на створення цих виробів їхніх невідомих авторів надихнули персонажі ескізів до картини І. Є. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану”.

Автори цієї публікації та їхні вчителі – музейні співробітники Л. М. Сергєєва, О. М. Огризкіна, Г. Ф. Йосіков – вважають, що згадані фігурки, найімовірніше, привезені до Катеринослава з Пенатів або Санкт-Петербурга музейними служницями, які доправляли до музею картини, ікони та інші раритети. Згідно із записами в музейній документації, ці фігурки з'явилися в музеї між 1904 та 1908 рр. Документи музейної інвентаризації 1930–1940-х рр. засвідчують, що означена ізографічно-кольорова пластика походила зі спадку Д. І. Яворницького.

Співробітники ДІМ (реставратор і письменник І. М. Шаповал, Г. Ф. Йосіков та О. М. Огризкіна), стверджували, що І. Є. Рєпін використовував тісто та хлібний м'якуш для зняття шару забруднень із ікон та картин, придбаних П. Третьяковим у Малоросії. Про це працівники музею начебто дізналися від М. І. Струннікова, який після навчання в І. Є. Рєпіна теж використовував тісто для зняття пилу та забруднень із ікон та картин. Після завершення очищення полотен брудний хліб віддавали поросяттям, а в невикористане тісто додавали фарби та ліпили з нього статуетки для фуршетів та банкетів родин І. Є. Рєпіна, Д. І. Яворницького, М. І. Струннікова, В. В. Стасова та інших членів “курєня Дмитра Івановича”.

Вивчаючи старі світлини, ми звернули увагу на те, що фігурка з умовною назвою “Стасов” лівою рукою тримала не “склянку”, а чорнильницю у формі чарки. На жаль, нині в цієї фігурки вже нема ні лівої кисті руки, ні чорнильниці.

У перспективах подальших досліджень цієї теми – пошук інших фігурок із хлібного м'якуша часів творчих спілкувань І. Є. Рєпіна, Д. І. Яворницького та їхнього учня і товариша М. І. Струннікова; пошук малюнків та світлин, зроблених другою дружиною І. Є. Рєпіна за темами: виготовлення жупанів та малоросійського одягу Харківської та Катеринославської губерній, Таврії, українського Криму, типи вбрання різних суспільних класів сер. XIX – поч. XX ст. Про існування таких зображувальних джерел згадував колишній співробітник ДІМ, письменник І. М. Шаповал, який, на жаль, не встиг опублікувати свої спогади. І. Є. Рєпін “позичав” у Д. І. Яворницького своєрідний реквізит для своїх картин – виявлені

1 Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького: путівник / А. Ф. Ватченко, Г. І. Шевченко, Л. М. Сергєєва. – Дніпропетровськ: Промінь, 1971. – С. 7.

останнім під час етнографічних та археологічних експедицій знахідки (старовинний одяг та зброю, керамічний посуд, ікони).

На чорно-білій ілюстрації (рис. 1) зі згаданого вже путівника “Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького” представлено фігурки, що експонувалися в залі № 4. На жаль, авторам не вдалося знайти скляну вітринку, на якій були написи, інвентарні номери й бирки та в якій демонструвалися згадані фігурки, що доводило б їх походження з Пенатів.

На рис. 2 представлено фрагмент фігурки єврея, який нюхає тютюн, що (зі слів І. М. Шаповала та М. І. Струннікова) є шаржованим автопортретом І. Є. Репіна.

На рис. 3 зображено фрагмент фігурки єврейки, яка (за спогадами І. М. Шаповала про розповіді Д. І. Яворницького), ймовірно, є сатиричним образом Катерини II – засновниці м. Катеринослава.

На рис. 4 (зі слів зберігачки ДІМ О. М. Огризкіної, яка ще в дитинстві чула розповідь Д. І. Яворницького про ці фігурки) представлено фрагмент скульптури гетьмана П. Калнишевського в образі Г. Потьомкіна, який у 1790 р. отримав титул Великого Гетьмана Катеринославських та Чорноморських козацьких військ.

На рис. 5 представлено фрагмент фігурки Максима Горького (О. М. Пешкова) в образі козака в головному уборі у формі перчини та з бандурою.

На рис. 6 зображено скульптурку під назвою “Стасов”, на спині якого писар (Д. І. Яворницький) пише скаргу, як це зображено на картині “Запорожці пишуть листа турецькому султану”. За словами директора музею І. Є. Репіна у Пенатах, фігурка Д. І. Яворницького була шаржем на театральне дійство, що відбувалося у приватному театрі у Пенатах.

Автори вважають, що ізографічну пластику з хлібного м’якуша з колекції ДНІМ потрібно вивчати й реставрувати як атрибути родинних свят І. Є. Репіна та Д. І. Яворницького кін. XIX – поч. XX ст. в Харкові, Санкт-Петербурзі, Москві, Пенатах та Катеринославі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького: путівник / А. Ф. Ватченко, Г. І. Шевченко, Л. М. Сергеева. – Дніпропетровськ: Промінь, 1971.
2. Из Сервизных кладовых. Убранство русского императорского стола XVIII – начала XX века // The State Hermitage Museum / [Электронный ресурс]: YouTube. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=87eIxhkBhvM> (дата обращения: 27.12.2018). – Название с экрана.
3. Сердюк А. С. Атрибуции и экспертизы в аспектах значимости изографической пластики из хлебного мякиша коллекции Дмитрия Ивановича Яворницкого // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” (м. Київ, 12–14 листопада 2007 р.). – Київ, 2008. – С. 190–198.
4. Сердюк А. С., Ковригина Е. В. О применении комбинированных смесей из хлебного мякиша и употреблении их в качестве диффузно-копировальных масс на практике в лабораториях при проведении экспертиз // Видатні особистості. Музейна персоналістика. Матеріали обласної музейної наукової конференції. – Вип. 10. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008 – С. 206–211.
5. Сердюк А. С., Кондрашов А. А. Стендовые представления об истории авторской перфомажно-фуршетной пластики // Історія торгівлі, податків та мита. – 2016. – № 1–2 (13–14). – С. 165–180.
6. Сердюк А. С. Контурно-реперная идентификация изографической пластики из хлебного мякиша на примерах экспонатов Днепропетровского исторического музея им. Д. И. Яворницкого: взгляд из XXI века (Воспоминания, легенды, истории, факты) // Видатні особистості. Музейна персоналістика. Матеріали обласної музейної наукової конференції. – Вип. 10. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008. – С. 211–216.
7. Сердюк А. С. Что же известно о фигурках из хлебного мякиша из коллекции академика Дмитрия Ивановича Яворницкого // Другі читання пам’яті М. Ф. Біляшівського. Матеріали наукової конференції (м. Київ, 24–25 жовтня 2007 р.). – Київ: Артліт, 2009. – С. 309–320, іл. 53–56.
8. Сердюк О. С. Дещо про проблеми атрибуції та експертизи ізографічної пластики з хлібної м’якушки та тіста з колекції Дніпровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького // Збереження, дослідження, консервація, реставрація та експертиза музейних пам’яток. Наукові доповіді VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–30 травня 2008 р.). – Київ, 2008. – С. 203–208.

REFERENCES

1. Dnipropetrovskiy istorychnyi muzey im. D. I. Yavornitskoho: Putivnyk / A. F. Vatchenko, H. I. Shevchenko, L. M. Serheyeva. – Dnipropetrovsk: Promin, 1971.
2. Iz Serviznyh kladovyh. Ubranstvo russkogo imperatorskogo stola 18 – nachala 20 veka // The State Hermitage Museum / [Elektronnyi resurs]: YouTube. – Rezhim dostupa: <https://www.youtube.com/watch?v=87eIxhkBhvM> (data obrascheniya: 27.12.2018). – Nazvanie s ekrana.
3. Serdiuk A. S. Atributsii i ekspertizy v aspektah znachimosti izograficheskoy plastiki iz khlebnogo miakisha kollekcii Dmitriya Ivanovicha Yavornitskogo // Muzeyni chytannia. Materialy naukovoi konferentsii “Yuvelirne mystetstvo – pohliad kriz viki” (m. Kyiv, 12–14 lystopada 2007 r.). – Kyiv, 2008. – S. 190–198.
4. Serdiuk A. S., Kovrigina E. V. O primenenii kombinirovannyh smesey iz khlebnogo miakisha i upotreblenii ih v kachestve diffuzno-kopirovalnyh mass na praktike v laboratoriyah pri provedenii ekspertiz // Vydatni osobystosti. Muzeyna personalistyka

(Materialy oblasnoi muzeynoi naukovoï konferentsii. – Vyp. 10). – Dnipropetrovsk: ART – PRES, 2008 – S. 206–211.

5. Serdiuk A. S., Kondrashov A. A. Stendovye predstavleniya ob istorii avtorskoy perfomazhno-furshetnoy plastiki // Istoriya torhivli, podatniv ta myta. – 2016. – № 1–2 (13–14). – S. 165–180.

6. Serdiuk A. S. Konturno-repernaia identifikatsiya izograficheskoy plastiki iz khlebnogo miakisha na primerakh eksponatov Dnepropetrovskogo istoricheskogo muzeia im. D. I. Yavornitskogo: vzgliad iz 21 veka (Vospominaniya, legendy, istorii, fakty) // Vydatni osobystosti. Muzeyna personalistyka (Materialy oblasnoi muzeynoi naukovoï konferentsii. – Vyp. 10). – Dnipropetrovsk: ART–PRES, 2008. – S. 211–216.

7. Serdiuk A. S. Chto zhe izvesno o figurkakh iz khlebnogo miakisha iz kollektsii akademika Dmitriya Ivanovicha Yavornitskogo // Drugi chytannia pamiati M. F. Biliashivskoho. Materialy naukovoï konferentsii (m. Kyiv, 24–25 zhovtnia 2007 r.). – Kyiv: Artlit, 2009. – S. 309–320, il. 53–56.

8. Serdiuk O. S. Deshecho pro problemy atrybutsii ta ekspertyzy izohrafichnoi plastyky z khlibnoi miakushky ta tista z kolektsii Dniprovskoho istorychnoho muzeiu im. D. I. Yavornitskoho // Zberezhennia, doslidzhennia, konservatsiya, restavratsiya ta ekspertyza muzeynykh pamiatok. Naukovi dopovidi 6 Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 27–30 travnia 2008 r.). – Kyiv, 2008. – S. 203–208.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Фігурки персонажів гоголівських творів, зроблені з тонованого хліба народними умільцями.

Рис. 2. Фрагмент фігурки єврея, який нюхає тютюн, зроблена з тонованого хліба (ймовірно, шарж на І. С. Репіна).

Рис. 3. Фрагмент фігурки єврейки, зробленої з тонованого хліба.

Рис. 4. Фрагмент фігурки козака з шаблею, зробленої з тонованого хліба.

Рис. 5. Фрагмент фігурки козака-кобзаря, зробленої з тонованого хліба.

Рис. 6. Фрагмент фігурки писаря, який пише прохання на спині іншого чоловіка.

Рис. 2

Рис. 1

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6